

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

(Գիտական հոդվածների պարբերական ժողովածու)

№ 12

***Նվիրվում է պրոֆեսոր Գուրգեն Մելիքյանի ծննդյան
80-ամյակին***

**ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
2016**

ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
(Периодический сборник научных статей)
№ 12

*Посвящается 80-летию профессора
Гургена Меликяна*

Ереван
Издательство ЕГУ
2016

YEREVAN STATE UNIVERSITY

PROBLEMS OF ORIENTAL STUDIES

(serial scholarly journal)

№ 12

*Dedicated to the 80th birthday anniversary of professor
Gurgen Melikyan*

YEREVAN
YSU PRESS

2016

3

**Հրատարակվում է Երևանի պետական համալսարանի
արևելագիտության ֆակուլտետի
գիտական խորհրդի որոշմամբ**

Ժողովածուի 12-րդ հատորի հրատարակումը ԵՊՀ
արևելագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորասախոսական
անձնակազմի համեստ նվերն է պրոֆեսոր
Գուրգեն Մելիքյանի ծննդյան 80-ամյակին

Խմբագրական խորհուրդ՝

- Մելիքյան Գուրգեն - Բ. գ. թ., պրոֆեսոր (*նախագահ*)
Ասատրյան Գառնիկ - Բ.գ.դ., պրոֆեսոր
Խաչիկյան Մարգարիտա - Բ.գ.դ., պրոֆեսոր
Խառատյան Ալբերտ - Կ.գ.դ., պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից-անդամ
Կարաբեկյան Սամվել - Բ.գ.թ., դոցենտ
Հովհաննիսյան Լավրենտի - Բ.գ.դ., պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ թղթ.-անդամ
Մելքոնյան Ռուբեն - Բ.գ.թ., դոցենտ
(*համարի պատասխանատու*)
Ոսկանյան Վարդան - Բ.գ.թ., դոցենտ
Մարգարյան Լևոն - Կ.գ.դ., պրոֆեսոր
Սաֆարյան Ալեքսանդր - Կ.գ.թ., պրոֆեսոր
Սաֆրաստյան Ռուբեն - Կ.գ.դ., պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս
Տոնիկյան Սոնա - Բ.գ.թ., դոցենտ

© ԵՊՀ հրատ., 2016

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՊՀ ՌԵԿՏՈՐ ԱՐԱՄ ՍԻՄՈՆՅԱՆԻ
ՇՆՈՐՀԱՎՈՐԱԿԱՆ ՈՒՂԵՐՁԸ ՊՐՈՖԵՍՈՐ
ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԵԼԻՔՅԱՆԻ 80-ԱՄՅԱ
ՀՈՔԵԼՅԱՆԻ ԱՌԹՎ 5

ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԵԼԻՔՅԱՆԸ 80 ՏԱՐԵԿԱՆ Է 8

ԱՐԱԲԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ՍԵՄԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Դավիթ Հովհաննիսյան
ՖԱԹԻՄԱՆ՝ ՈՐՊԵՍ ՇԻԱՅԱԿԱՆ
ԿՐՈՆԱԴԻՑԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ԱՌԱՆՑՔԱՅԻՆ ԿԵՐՊԱՐ 12

Հայկ Քոչարյան
ԻՆՏԵԼԵԿՏՈՒԱԼ ՄԵՆԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՈՐՊԵՍ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԱՌՈՂՋԱՑՄԱՆ
ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ. ԻԲՆ ԲԱԶԱ 20

Գ. Գևորգյան
Է. Ասատրյան
ՍՈՒԵԶԻ ՃԳՆԱԺԱՍԸ ԵՎ ԵԳԻՊՏՈՍԻ
ՌԱԶՄԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆՈՐ
ԴԵՐԱԿԱՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՐԱԲԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ 30

Է. Ասատրյան
ՆԱՍԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ. ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹ 45

ԹՅՈՒՐՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ՕՍՄԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ռուբեն Մելքոնյան

ՎԱԶԳԵՆ ԱՌԱՋԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ 1961 Թ.
ԹՈՒՐՔԻԱ ԿԱՏԱՐԱԾ ԱՅՑԻ ՈՐՈՇ
ՄԱՆՐԱՄԱՍՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ (ԱՐԽԻՎՍՅՈՒՆ
ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԻ ԼՈՒՅՄԻ ՆԵՐՔՈ)..... 58

Ալեքսանդր Սաֆարյան

ԹՅՈՒՐՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ԶԻՅԱ
ԳՅՈՔԱԼՓԻՑ ՀԱՐՅՈՒՐ ՏԱՐԻ ԱՆՑ 67

Լուսինե Սահակյան

ՀԱՄՇԵՆԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐՈՒՄ 80

Անի Սարգսյան

ԲՆՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՏԻԿԱՆ ԲԱՔԻԻ ԴԻՎԱՆՈՒՄ 97

Միրանույշ Գալշոյան

ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԿԱՅՄՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
ԹՈՒՐՔՄԵՆԱԿԱՆ ՑԵՂԵՐԻ ԲՈՆԻ
ՎԵՐԱԲՆԱԿԵՑՄԱՆ ԱՆԴՐԱԴԱՐՁԸ
ՅԱՇԱՐ ՔԵՄԱԼԻ «ՀԱԶԱՐ ՈՒ ՄԻ ՑՈՒԼԵՐԻ
ԼԵԳԵՆԴՆ» ՎԵՊՈՒՄ 109

Նաիրա Գինոսյան

ՀԱՅԵՐՆ ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԿԱՅՄՐՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ
ԿՅԱՆՔՈՒՄ (XIX ԴԱՐԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԵՍ –
XX ԴԱՐԻ ՍԿԻԶԲ) 120

Արա Ազատյան

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼԻ ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐԸ ՀԱՅ
ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՁ 139

Արթուր Դումանյան
 ԲԱՆԱԿԻ ԴԵՐԸ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
 ԿՅԱՆՔՈՒՄ 1920-1970-ԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ.
 ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ 158

Արշակ Գևորգյան
 1960 Թ. ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՌԱԶՄԱԿԱՆ
 ՀԵՂԱՇՐՋՄԱՆ ԱՄՆ-Ի ՆԵՐԳՐԱՎՎԱԾՈՒԹՅԱՆ
 ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ 180

Հայկ Մարգարյան
 ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԽՈՇՈՐ ՔԱՂԱՔՆԵՐԻ ՄՈՒՆԻՑԻՊԱԼ
 ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
 ԵՐԿՐԻ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐՈՒՄ ԿԱՏԱՐՎԱԾ
 ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ 196

Նաիրա Պողոսյան
 ՌՈՒՄ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
 ԱՐՏԱՑՈՂՈՒՄԸ ԱՀՄԵԴ ՋԵՄԱԼ ՓՈՇԱՅԻ
 ՀՈՒՇԵՐՈՒՄ 208

Լիլիթ Մովսիսյան
 ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ
 ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԼՐԱՏՎԱՄԻՋՈՑՆԵՐԻ՝
 ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՎ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ
 ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐԻ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԱՅԻՆ
 ՊԱՏԿԵՐԸ 217

Ժալդաս Ադիբաև
 ՂԱԶԱԽՍՏԱՆ-ՀԱՅԱՍՏԱՆ. ՄԻՋՊԵՏԱԿԱՆ
 ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ
 ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ (ռուսերեն) 225

ԻՐԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Գուրգեն Մելիքյան
«ՓԻՅԱԹԱԹԱՆ ՓԻԼԸ ՂԱՆԴԱՂՈՒՄ» ԱՐՑԱԽԻ
ԲԱՐԲԱՌՈՒՄ ՄԻ ՔԱՆԻ ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ
ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ 236

Վարդան Ոսկանյան
ՈՐՈՇ ՀԱՅԿԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ 240

Հասմիկ Կիրակոսյան
ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐ ԻՐԱՆԱԿԱՆ
ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐՈՒՄ 249

Քնարիկ Միրզոյան
Թադևոս Չարչյան
ՈՐՈՇ ՊԱՐԿԵՐԵՆ ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԹԱԹԱՐԵՐԵՆՈՒՄ (անգլերեն) 255

Արտյոմ Տոնոյան,
Հովհաննես Սարգսյան
ՀԵՏՄԱՐԶՊԱՆԱԿԱՆ ԱՂՎԱՆՔՈՒՄ «ՔՈՒՐԴ»
ԱՆՎԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ԱՐԱԲԱԿԱՆ
ՀԻՇԱՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԽՆԴԻՐԸ 262

Ահարոն Վարդանյան
ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԲԱՐԲԱՌՈՒՄ ՆՈՐ ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՈՐՈՇ
ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ 273

Թերեզա Ամրյան

ՍՈՒՖԻԱԿԱՆ ՍԻՐՈ ԵՎ ԱՐԲԵՑՈՒՄԻ ԳԱՂԱՓԱՐԸ
ԵԶԴԻԱԿԱՆ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԵՐՈՒՄ 281

Սվետլանա Հարությունյան

ԶՐԱԴԱՇՏԱԿԱՆ ՏՈՆԱՑՈՒՅՑԸ ԵՎ ԳԼԽԱՎՈՐ
ՏՈՆԵՐԸ 295

Լիլիթ Սաֆրաստյան

ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՎՏԱՐԱՆԴԻ ԿԻՆՈՅԻ ՆՈՐԺԱՄԱՆԱԿՅԱ
ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԸ. ՄՈՀՍԵՆ ՄԱԽՄԱԼԲԱՖ, ՇԻՐԻՆ
ՆԵՇԱՏ 304

Գառնիկ Գևորգյան

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՎԵՊԻՑ (ԴԱՍԹԱՆԻՑ)
ՊԱՏՄԱՎԵՊ 320

Հովհաննես Խոբիկյան

ԿԱՐԻԱՆ ԱՔԵՄԵՆՅԱՆ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ
ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ 331

Արմեն Իսրայելյան

ԻՐԱՆԻ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԱՄԲՈՂԶԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆԸ
ՍՊԱՌՆԱՑՈՂ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐՆ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ
ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ՀԵՏՈ 344

ԳՈՒՐԳԵՆ ՎՐԵԺԻ ՄԵԼԻՔՅԱՆ 355

ՊՐՈՑԵՍՈՐ ԳՈՒՐԳԵՆ ՎՐԵԺԻ ՄԵԼԻՔՅԱՆԻ
ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ ՄԵԹՈԴԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ԸՆՏՐԱՆԻ 367

**ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԽՈՇՈՐ ՔԱՂԱՔՆԵՐԻ ՄՈՒՆԻՑԻՊԱԼ
ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՐԿՐԻ
ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐՈՒՄ ԿԱՏԱՐՎԱԾ
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ**

Բանալի բառեր՝ տեղական ինքնակառավարում, Թուրքիա, իշխանության ապակենտրոնացում, քաղաքների մունիցիպալ կառավարում, մեգրոպոլիսներ

Նոր հազարամյակի սկզբից ի վեր Թուրքիայում տեղական ինքնակառավարման ոլորտում համակարգային զգալի փոփոխություններ են կատարվել: Թուրքական իշխանությունները փորձել և փորձում են զուգահեռել տնտեսական պատճառներով բնակչության տեղաշարժի առաջացրած խնդիրների լուծումն ու տեղական ժողովրդավարության արդյունավետ կենսագործումը:

Ինչպես սահմանված է Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիայով՝ «*պետական լիազորությունների իրականացումը, որպես կանոն, պետք է առավելապես դրվի քաղաքացիներին ամենից մոտ կանգնած իշխանության մարմինների վրա*¹»: Թեև այս սահմանումը խոշոր հաշվով համընդունելի է, սակայն տարբեր երկրներ տարբեր կերպ են պատկերացնում տնտեսական և ժողովրդագրական պահանջների միջև հավասարակշռություն պահպանելու եղանակները: Թեև կարելի է ասել, որ Թուրքիան, ընդհանուր առմամբ, ընթանում է տեղական ինքնակառավարման մասով իշխանության ապակենտրոնաց-

* ԵՊՀ թյուրքագիտության ամբիոնի հայցորդ:

¹ Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիայի հոդված 4, կետ 3 (տեքստը տե՛ս Եվրոպայի խորհրդի պաշտոնական կայքում՝ <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007a088> [հասանելի էր 22.08.2016]): Փաստաթուղթը Թուրքիայի մասով ուժի մեջ է մտել 1993 թ. ապրիլի 1-ին:

ման ուղղությամբ², սակայն այս հարցում ևս մոտեցումները միանշանակ չեն:

Սույն հոդվածում Թուրքիայում ընդունված որոշ օրենսդրական ակտերի իրավական հիմքի վրա վերլուծության է ենթարկվում երկրի քաղաքային ինքնակառավարման համակարգը:

Ներկայիս Թուրքիայի տարածքում ժամանակակից ընկալմամբ տեղական կառավարման հաստատման առաջին փորձը թվագրվում է դեռ հետթանզիմայան շրջանով, երբ արևմտյան կրթությունն ստացած օսմանյան պաշտոնյաների նախաձեռնությամբ 1854 թ. օգոստոսի 16-ին ստեղծվեց Ստամբուլի առաջին քաղաքապետարանը³: Ուսումնասիրողների մեծ մասի կարծիքով՝ Կայսրության վերջին շրջանում Ստամբուլում հաստատված համակարգը քաղաքային բնակավայրի կառավարման հատուկ ռեժիմի ներդրման առաջին փորձն էր⁴: Հանրապետական Թուրքիայի ստեղծումից հետո քաղաքներում տեղական ինքնակառավարումն իրականացվում էր 1930 թ. ապրիլի 3-ի նրնդունված համապատասխան օրենքով (№ 1580⁵), որը սահմանում էր մունիցիպալ կառավարման միաստիճան համակարգ: Դրանում

² Թուրքիայի տեղական ինքնակառավարման համակարգում իշխանության ապակենտրոնացման և վերակենտրոնացման մասին մանրամասն տե՛ս Akıllı H., Akıllı H. S., *Decentralization and Recentralization of Local Governments in Turkey*, Procedia - Social and Behavioral Sciences, vol. 140, 2014, pp. 682-686, Özel M., “Modern Desentralizasyon” *Düşüncesinin Temel Dinamikleri ve Yerelleşme Üzerine Etkileri*, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, c. 8, s. 1, 2015, ss. 99-116.

³ İzci F., Turan M., *Türkiye’de Büyükşehir Belediyesi Sistemi ve 6360 Sayılı Yasa ile Büyükşehir Belediyesi Sisteminde Meydana Gelen Değişimler: Van Örneği*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, c. 18, s. 1, 2013, s.118, Ulusoy A., Akdemir T., *Mahalli İdareler: Teori – Uygulama – Maliye*, 4. baskı, Ankara, 2006, s. 148.

⁴ Özgür H., Savaş Yavuzçehre P., *Türkiye’nin Büyükşehir Belediyesi Sistemi: 1982-2015*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 7, s. 1, 2016, s. 908.

⁵ Օրենքի տեքստը տե՛ս ԹՀ պաշտոնաթերթի 1471 համարում (14.04.1930, էջ 1-20)՝ <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1471.pdf> [հասանելի էր 22.08.2016]:

Ստամբուլի և Անկարայի մասով միայն կառավարման համակարգի որոշ տարբերություններ էին ամրագրված: Երկրորդ աշխարհամարտից հետո ուրբանիզացման և ներքին միգրացիայի տեմպերի աճի հետևանքով քաղաքային բնակչության թռիչքային աճ գրացվեց⁶, ինչի հետևանքով գործող օրենքը գործնականում կորցրեց իր արդյունավետությունը: Արագ ուրբանիզացման հետևանքով առաջացած տնտեսական ու վարչական խնդիրների լուծմանն ուղված քայլերից մեկը մետրոպոլիսների⁷ համակարգի ներդրումն էր⁸:

Ըստ 1982 թ. ընդունված և մինչ այժմ գործող Թուրքիայի Հանրապետության սահմանադրության 127-րդ հոդվածի՝ տեղական ինքնակառավարման մարմինները «*հասարակական իրավական միավորներ են, որոնց ստեղծման սկզբունքները սահմանվում են օրենքով, և որոնց որոշում կայացնող մարմինները, կրկին օրենքի համաձայն, ընտրվում են քաղաքացիների կողմից՝ բավարարելու նահանգի, քաղաքի կամ գյուղի բնակիչների տեղական և համընդհանուր պահանջները*»⁹: Երկրի մայր օրեն-

⁶ 1945-1985 թթ.՝ 40 տարվա ընթացքում միայն Ստամբուլի բնակչությունը, օրինակ, ավելացել է ավելի քան 6 անգամ՝ մոտ 860 հազարից հասնելով 5.5 միլիոնի: Տե՛ս Turan N., *Towards an Ecological Urbanism for Istanbul*, in Sorensen A., Okata J. (eds.), *Megacities: Urban Form, Governance, and Sustainability*, Springer, 2010, p. 224, fig. 10-2:

⁷ Մետրոպոլիսը կամ մետրոպոլիտենային արեալը, իր ժամանակակից ընկալմամբ, ընդգրկում է «մայր» քաղաքը, դրա ագլոմերացիան, մերձքաղաքային գոտին ու հարակից գյուղական շրջանները, որոնք կապված են տնտեսական և աշխատանքային տեղաշարժի կապերով: Նման շրջանների նկատմամբ սովորաբար սահմանվում է տեղական ինքնակառավարման հատուկ համակարգ: Մանրամասն տե՛ս Berry B. J. L., Goheen P. G., Goldstein H., *Metropolitan Area Definition: a Reevaluation of Concept and Statistical Practice*, U.S. Bureau of the Census, 1968, Ostrom V., Tiebout Ch. M., Warren R., *The Organization of Government in Metropolitan Areas: A Theoretical Inquiry*, American Political Science Review, vol. 55, issue 04, 1961, pp. 831-842:

⁸ Genç N., *6360 Sayılı Kanun ve Aydın'a Etkileri*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 1, özel sayı, 2010, s. 2.

⁹ Թշ գործող սահմանադրության տեքստը՝ փոփոխություններով ու լրացումներով տե՛ս ԹԱՄԺ պաշտոնական կայքում՝ https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2016.pdf [հասանելի էր 22.08.2016]:

քի տեքստում ամրագրված է, որ «*բնակչության տեղակայման խոշոր կենտրոնների*» (թուրք. büyük yerleşim merkezleri) համար կարող են սահմանվել հատուկ վարչական միավորներ: 1984 թ. մարտի 23-ին, հենվելով այս վերապահման վրա, ընդունվեց «Խոշոր քաղաքների վարչական մարմինների կառավարման մասին» № 195 ենթաօրենսդրական ակտը¹⁰, որով շրջանառության մեջ դրվեց քաղաքների մունիցիպալ կառավարման երկաստիճան համակարգի մոդելը: Դրա արդյունքում կառավարման հատուկ կարգավիճակ ստացան 1 միլիոնից ավելի բնակչություն ունեցող Մտամբուլը (ավելի քան 5 մլն.), Անկարան (ավելի քան 2.2 մլն.) և Իզմիրը (շուրջ 1.5 մլն), որոնք դիտարկվում էին իբրև մետրոպոլիսներ (տե՛ս նաև՝ օրենք № 3030¹¹): Վերջինների վարչական մարմինները մասնագիտական գրականության մեջ հայտնի են իբրև «*սպակենտրոնացված վարչական կազմակերպություններ*»¹², իսկ Թուրքիայի Սահմանադրական դատարանն իր № 2007/35 որոշման մեջ¹³ դրանց օգտագործում է «*տեղական ինքնակառավարման մարմիններ*» (թուրք. yerel yönetimler) ընդհանրական եզրը՝ առանց որոշակի տարբերակման:

Վերոհիշյալ № 3030 օրենքը սահմանում էր, որ ինքնակառավարման հատուկ կարգավիճակը կարող է հաստատվել, եթե քաղաքի ներսում ստեղծվել էր առնվազն երկու համայնք: Բացի դրանից, օրենքի գոյության ընթացքում հնչեցվել են տարբեր ա-

¹⁰ Ակտի տեքստը տե՛ս ԹՀ պաշտոնաթերթի 18350 համարում (23.03.1984, էջ 1-7)՝ <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18350.pdf> [հասանելի էր 22.08.2016]:

¹¹ Օրենքի տեքստը տե՛ս ԹԱՄԺ պաշտոնական կայքում՝ https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc067/kanuntbmmc067/kanuntbmmc06703030.pdf [հասանելի էր 22.08.2016]:

¹² Savaş Yavuzçehre P., *The Effects of the Law No. 6360 on Metropolitan Municipality System in Turkey*, European Scientific Journal, Special edition, August 2016, p. 292.

¹³ Որոշման տեքստը տե՛ս Թուրքիայի սահմանադրական դատարանի պաշտոնական կայքում՝ <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/af373a01-9644-43d8-8f12-092fab50be22?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> [հասանելի էր 22.08.2016]:

ռաջարկներ՝ կապված նման քաղաքներին համապատասխան կարգավիճակ շնորհելու համար անհրաժեշտ բնակչության նվազագույն շեմի հետ, սակայն դրանցից ոչ մեկն օրինական կարգավիճակ չի ստացել¹⁴: Նոր համակարգին անցում կատարելուց 5 տարվա ընթացքում մունիցիպալ կառավարման անցավ ևս 5 (Ադանան՝ 1986 թ., Բուրսան, Գազիանթեփն ու Քոնիան՝ 1987 թ., Կայսերին՝ 1988 թ.), իսկ մինչև 2000 թ. ևս 8 (Անթալիան, Դիարբեքիրը, Էրզրումը, Էսքիշեհիրը, Քոջաեղին, Մերսինը, Սամսունը՝ 1993 թ., Սաքարիան՝ 2000 թ.) քաղաք¹⁵:

Չնայած նոր հազարամյակում ոլորտը բարեփոխելու մի շարք փորձերին¹⁶ N° 3030 օրենքն ուժի մեջ մնաց երեք տասնամյակ փոխարինվելով միայն 2004 թ. հուլիսի 10-ի N° 5216 նոր օրենքով¹⁷: Դրանով մետրոպոլիտենային արեալի մունիցիպալ կառավարման մարմինը սահմանվում էր իբրև «*հասարակական իրավական միավոր, որ ունի վարչական ու ֆինանսական ինքնավարություն, ընդգրկում է նվազագույնը երեք շրջան կամ առաջին աստիճանի տեղական իշխանություն, համակարգում է վերջիններին աշխատանքը, իրականացնում օրենքով իր վրա դրված պարտականություն և իրավունքները, և որի որոշում կա-*

¹⁴ Özgür H., Savaş Yavuzçehre P, Ciğeroğlu M., *Türkiye’de Orta Ölçekli ve Metropolitan Kentsel Alanların Yönetimi*, Eryılmaz B., Eken M., Şen M. L. (ed.), Kamu Yönetimi Yazıları, Ankara, 2007, ss. 480-481.

¹⁵ Çetin Z. Ö., *The Critical Analysis of Transformation of Turkish Metropolitan Municipality System*,

Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, c. 13, s. 2, 2015, s. 2, dipnot 2.

¹⁶ «Արդարություն և զարգացում» կուսակցության իշխանության գալուց հետո Թուրքիայի նախագահ Ահմեթ Նեզդեթ Սեզերը վետո է կիրառել ԹԱՍԺ կողմից ընդունված տեղական ինքնակառավարմանը վերաբերող երեք օրինագծերի նկատմամբ (N° 5019, N° 5025, N° 5026): Տե՛ս Neval Genç F., Özgür H., *Orta Ölçekli Kentsel Alanların Yönetimi: Kuşadası-Söke ve Aydın Merkez İlçe Örnekleri*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 5, s. 9, 2008, s. 199:

¹⁷ Օրենքի տեքստը տե՛ս ԹՇ պաշտոնաթերթի 25531 համարում (23.07.2004)՝ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040723.htm> [հասանելի էր 22.08.2016]:

յացնող մարմիններն ընտրվում են քաղաքացիների կողմից»: Նոր օրենքը հստակ սահմանում էր մետրոպոլիսների ինչպես տարածքային, այնպես էլ բնակչության նվազագույն անհրաժեշտ շեմերը (մինչև 1 միլիոն բնակչություն ունեցող տարածքներում վարչական կառավարման նոր համակարգը տարածվում էր 20 կմ շառավղով, 1-ից 2 միլիոն բնակչության դեպքում՝ 30 կմ, իսկ 2 միլիոնից ավելիի դեպքում՝ 50 կմ¹⁸): Բացառություն էին կազմում միայն Ստամբուլի և Քոջաեյիի մետրոպոլիտենային կառավարման տարածքները, որոնք համընկնում էին նահանգի ողջ տարածքի հետ¹⁹: Ինչպես նշում են ոլորտի ուսումնասիրողներից ոմանք²⁰, մեծամասամբ նաև այդ երկու միավորների հաջողված փորձն էր ընկած քաղաքային ինքնակառավարման ոլորտի հաջորդ օրենսդրական փոփոխության հիմքում: 2012 թ. նոյեմբերի 11-ին ԹԱՄԺ-ի կողմից ընդունվեց № 6360 օրենքը²¹, որի 4-րդ հոդվածը մետրոպոլիտենային կառավարման վարչական մարմինը բնորոշում էր իբրև «*իրավական միավոր, որ սահմանափակված է նահանգային վարչական սահմաններով, համակարգում է իր սահմաններում գտնվող շրջանային իշխանությունների աշխատանքը, կատարում է իր պարտականությունները, օրենքով սահմանված կարգով իրականացնում իր իշխանությունը՝ օգտագործելով վարչական և ֆինանսական անկախությունը, և որի օրենսդիր մարմինն ընտրվում է քաղաքացիների կողմից*»: Նոր օրենքն, ըստ էութ-

¹⁸ Yıldız R., Çıracı H., 5216 Sayılı Yeni Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun Stratejik MekânsalPlanlama Yaklaşımı Açısından Değerlendirilmesi, İTÜ Dergisia, c. 5, s. 2, 2006, s. 204.

¹⁹ Kayan K., Görev, Yetki ve Sorumluluklar Açısından 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nun Getirdiği Yenilikler ve Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'nin Uygulamaları, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, c. 5, s. 9, 2015, s. 210.

²⁰ Zengin O., Büyükşehir Belediyesi Sisteminin Dönüşümü: Son On Yılın Değerlendirmesi, Ankara Barosu Dergisi, c. 2, 2014, s. 102.

²¹ Օրենքի տեքստը տե՛ս ԹՀ պաշտոնաթերթի 28489 համարում (06.12.2012)՝ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121206-1.htm>[հասանելի էր 22.08.2016]:

յան, Ստամբուլի և Քոջաեյի նահանգների փորձը տարածում էր մյուս մետրոպոլիսների վրա և միաժամանակ, ավելի պարզեցնելով ընթացակարգը, նպաստում նրանց թվի ավելացմանը²²: № 6360 օրենքի ուժի մեջ մտնելուց հետո մետրոպոլիսի կարգավիճակ ստացան միանգամից 14 քաղաք (Այդրն, Բալըքեսիր, Դենիզլի, Հաթայ, Մալաթիա, Մանիսա, Քահրամանմարաշ, Մարդին, Մուղլա, Թեքիրդաղ, Տրապիզոն, Շանլըուրֆա, Վան, Օրդու): Աշխարհագրական նման ընդգրկումը նշանակում էր, որ մետրոպոլիսները դառնում են նահանգային մասշտաբի քաղաքային վարչություններ²³: Թեև նոր օրենքի արդյունքում վարչական մարմինների լուրջ կրճատումներ կատարվեցին հատկապես գյուղական օղակում, ինչն, ըստ էության, հակասում է երկրի սահմանադրության տրամաբանությանն ու Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիայի ոգուն²⁴, իշխող «Արդարություն և զարգացում» կուսակցությունն ու անձամբ նախագահ Էրդոդան²⁵ այն համարում է հանրային կառավարման վերածնակերպմանն ուղղված շարժման²⁶ կարևոր հանգրվան:

Ընդհանուր առմամբ, № 6360 օրենքը, հնչեցված տարատեսակ մեկնաբանություններով ու քննադատություններով հանդերձ, հստակ դրսևորումն է այն իրողության, որ ՏԻՄ համակարգը Թուրքիայում շարունակում է գտնվել համակարգային կայացման և կառուցվածքային ձևափոխման փուլում:

²²Savaş Yavuzçehre P., նշվ. աշխ., էջ 296:

²³ Gül H., Batman S., *6360 Sayılı Kanunun Kent-Bölge Bağlamında Bir Değerlendirmesi*, Kentsel ve Neoliberalizm Sonrası Mekânsal Müdahale Biçimleri ve Yansımaları, Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu, Bildiri Kitabı, Mersin, 2013, s. .

²⁴ Derdiman R. C., *Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin ve Bu Belediyelerin Yapılarındaki Yeni Değişikliklerin Anayasa’ya Uyumu Sorunu*, S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, c. 2, s. 1, s. 74.

²⁵ “*Erdoğan Tok: ‘Yerel Yönetimler İçin Önemi Büyük’*”, Milliyet, 11.09.2014, [http://www.milliyet.com.tr/erdogan-tok-yerel-yonetimler-icin-onemi-samsun-yerelhaber-420053/\[hասանելի էր 22.08.2016\]](http://www.milliyet.com.tr/erdogan-tok-yerel-yonetimler-icin-onemi-samsun-yerelhaber-420053/[hասանելի էր 22.08.2016]):

²⁶ Çetin Z. Ö., նշվ. աշխ., էջ 20:

Հավելված 1. Թուրքիայի մետրոպոլիտենային կարգավիճակ ունեցող տարածքները¹

№	Անվանումը	Ստեղծման ամսաթիվը/ օրերի կամ ակտի համարը	Մետրոպոլիտենային քաղաքությունը (2015թ., մարտ)	Տարածքը (կմ ²)	Շրջան- ների թիվը	Տարածքային բնոցրկումը				Ըստ № 6360 օրենքի (2012 թ.)
						20 կմ	30 կմ	50 կմ	Ողջ նա- հան- գը	
1.	Անկարա	23.03.1984/№ 3030	5.270.575	25.437	25		✓			✓
2.	Ստամբուլ	23.03.1984/№ 3030	14.657.434	5.313	39			✓		✓
3.	Իզմիր	23.03.1984/№ 3030	4.168.415	12.007	30		✓			✓
4.	Ադանա	05.06.1986/№ 3306	2.183.167	14.125	15		✓			✓
5.	Բուրսա	18.06.1987/№ 3391	2.842.547	10.882	17		✓			✓
6.	Գազիանթեփ	20.06.1987/№ 3398	1.931.836	6.887	9	✓				✓
7.	Քոնիա	20.06.1987/№ 3399	2.130.544	41.001	31	✓				✓
8.	Կայսերի	07.12.1988/№ 3509	1.341.056	17.170	16	✓				✓
9.	Անթալիա	09.09.1993/№ 504	2.288.456	20.909	19	✓				✓
10.	Դիարբեքիր	09.09.1993/№ 504	1.654.196	15.272	17	✓				✓
11.	Էրզրում	09.09.1993/№ 504	762.321	25.355	20	✓				✓
12.	Էսքիշեհիր	09.09.1993/№ 504	826.716	13.925	14	✓				✓

¹ Ըստ Թուրքիայի վիճակագրական ինստիտուտի պաշտոնական կայքի տվյալների՝ <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?method=temelList> [հասանելի էր 22.08.2016]: Տե՛ս նաև Akıllı H., Akıllı H. S., ևջվ. աշխ., էջ 685-686 (աղյուսակը):

13.	Քոչաւելի ²	09.09.1993/№ 504	1.780.055	3.623	12			✓	✓
14.	Մերսի ³	09.09.1993/№ 504	1.745.221	15.620	13		✓		✓
15.	Սամսուն	09.09.1993/№ 504	1.279.884	9.352	17		✓		✓
16.	Սաքարիա ⁴	06.03.2000/№ 593	953.181	4.878	16		✓		✓
17.	Այրրն	31.03.2014 ⁵ /№ 6360	1.053.506	7.943	17				✓
18.	Բալլքթեսիր	31.03.2014/№ 6360	1.186.688	14.272	20				✓
19.	Դենիզլի	31.03.2014/№ 6360	993.442	11.861	19				✓
20.	Հաթայ	31.03.2014/№ 6360	1.533.507	5.867	15				✓
21.	Մալաթիա	31.03.2014/№ 6360	772.904	12.146	13				✓
22.	Մանիսա	31.03.2014/№ 6360	1.380.366	13.269	17				✓
23.	Քահրաման-մարաշ	31.03.2014/№ 6360	1.096.610	14.525	11				✓
24.	Մարդին	31.03.2014/№ 6360	796.591	8.858	10				✓
25.	Մոդլլա	31.03.2014/№ 6360	908.877	12.974	13				✓

² Մինչև 2008 թ. կենտրոնական քաղաքի անունով կոչվում էր Բզմիթ: 06.03.2008 թ. № 5747 օրենքով վերանվանվել է Քոչաւելի: Օրենքի տեքստը տե՛ս թժՀ պաշտոնաթերթի 2008 թ. մարտի 22-ի 26824 համարում՝ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/03/20080322M1-1.htm>[հասանելի էր 22.08.2016]:

³ Մինչև 2002 թ. կոչվում էր Իչել: 2002 թ. հունիսի 27-ի № 4764 օրենքով վերանվանվել է Մերսին: Օրենքի տեքստը տե՛ս թժՀ պաշտոնաթերթի 2002 թ. հունիսի 28-ի 24799 համարում՝ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/06/20020628.htm#3>[հասանելի էր 22.08.2016]:

⁴ Մինչև 2008 թ. կենտրոնական քաղաքի անունով կոչվում էր Ադաիազարը: 06.03.2008 թ. № 5747 օրենքով վերանվանվել է Սաքարիա:

⁵ № 6360 օրենքն ընդունվել է 2012 թ. նոյեմբերի 12-ին (հրապարակվել է դեկտեմբերի 2-ին), սակայն ամբողջությամբ ուժի մեջ է մտել 2014 թ. մարտի 30-ի տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրություններից հետո: Տե՛ս u Zengin O., նշվ. աշխ., էջ 102:

26.	Թեքիդրալ	31.03.2014/№ 6360	937.910	6.339	11	✓
27.	Տրապիզոն	31.03.2014/№ 6360	768.417	4.662	18	✓
28.	Շանրուրֆա	31.03.2014/№ 6360	1.892.320	19.451	13	✓
29.	Վան	31.03.2014/№ 6360	1.096.397	21.334	13	✓
30.	Օրբու	31.03.2014/№ 6360	728.949	5.952	19	✓
Σ 30			60.962.088	401.209	519	2015 թ. դեկտեմբերի 31-ի դրությամբ՝ մետրոպոլիսների բնակչությունը կազմում էր Թուրքիայի բնակչության 77,4, իսկ տարածքը՝ երկրի ընդհանուր տարածքի 51,2%-ը:

ОСОБЕННОСТИ МУНИЦИПАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ КРУПНЫХ ГОРОДОВ ТУРЦИИ В КОНТЕКСТЕ ИЗМЕНЕНИЙ В ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ АКТАХ СТРАНЫ

Айк Маргарян
(резюме)

С начала нового тысячелетия Турция претерпела значительные структурные трансформации в сфере местного самоуправления. С приходом к власти Партии справедливости и развития (ПСР) процесс реформирования местного правления получил ускоренные темпы: в контексте программы реформ на фоне децентрализации власти муниципальные органы стали значительно ближе к административному аппарату. В этих реалиях границы муниципалитетов крупных городов постепенно стали расширяться; муниципалитеты же малых городов и сел, их правосубъектность была аннулирована, и было установлено много новых крупных муниципалитетов.

Цель данного исследования заключается в изучении развития процессов структурных трансформаций в турецких муниципалитетах больших городов в рамках установок, заданных законами № 3030, 5216 и 6360.

**PECULIARITIES OF THE METROPOLITAN MUNICIPALITY
GOVERNANCE IN TURKEY IN THE CONTEXT OF CHANGES IN
LEGISLATION OF THE COUNTRY**

Hayk Margaryan
(summary)

Since beginning of the new millennium Turkey experienced a significant transformation related to the structure of local administrations. By the coming of the Justice and Development Party (AKP) to the political power, the reform-making process at local government system gained an accelerative trend. Within the context of the reform program, local governments came to the front side at the administrative structure. In this framework, metropolitan municipalities' borders were gradually expanded; small municipalities and villages legal personalities were abrogated, and lots of metropolitan municipalities were established.

The aim of this study is, to examine the developments in Turkish metropolitan municipal structure within the framework of the basic laws № 3030, 5216 and 6360.